

جامعه شناسی احساسات

تألیف:

مسعود کیانپور، احسان آقابابایی

دانشگاه اصفهان

۱۳۹۶

سرشناسه	: کیانپور، مسعود، ۱۳۶۰ -
عنوان و نام پدیدآور:	: جامعه‌شناسی احساسات/تالیف مسعود کیانپور و احسان آقابابایی.
مشخصات نشر	: اصفهان: دانشگاه اصفهان، انتشارات، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۱۷۶ص: مصور، جدول، نمودار.
فروست	: انتشارات دانشگاه اصفهان؛ ۶۷۳
شابک	: 978-600-110-138-0
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
موضوع	: هیجان‌ها-جنبه‌های جامعه‌شناختی
موضوع	: Emotions--Sociological aspects
موضوع	: هیجان‌ها-جنبه‌های اجتماعی
موضوع	: Emotions--social aspects
شناسه افزوده	: آقابابایی، احسان، ۱۳۶۰ آذر -
شناسه افزوده	: دانشگاه اصفهان، انتشارات
شناسه افزوده	: -University of Isfahan. Publisher
رده بندی کنگره	: HM۱۰۳۲، ۲۹ج، ۱۳، ۶
رده بندی دیویی	: ۳۰۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۷۳۳۱۳۹

انتشارات دانشگاه اصفهان

عنوان کتاب: جامعه‌شناسی احساسات
تالیف: مسعود کیانپور - احسان آقابابایی
ناشر: دانشگاه اصفهان
نوبت چاپ: چاپ اول - پائیز ۱۳۹۶
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
چاپ و صحافی: چاپخانه دانشگاه اصفهان
قیمت: ۹۵/۰۰۰ ریال

کلیه حقوق نشر برای ناشر محفوظ است

مراکز فروش کتاب:

اصفهان: میدان آزادی - خیابان دانشگاه - فروشگاه کتاب دانشگاه اصفهان

تلفن: ۳۷۹۳۲۱۷۷ - ۰۳۱ پُست الکترونیکی: Press@ui.ac.ir

تهران: میدان انقلاب - خیابان شهید لبافی‌نژاد - بین ۱۲ فروردین و اردیبهشت - پلاک ۲۳۸

مؤسسه کتابیران، مرکز پخش کتاب‌های دانشگاهی - تلفن: ۶۶۴۹۴۴۰۹ - ۶۶۴۱۱۱۷۳ - ۰۲۱

فهرست مطالب

ز	دیباچه
۱	فصل اول: مفاهیم و رویکردها
۱	بخش اول: واژگان و مفاهیم
۱	حس
۲	هیجان
۲	احساس
۳	شور
۳	احساس آبی
۳	عاطفه
۴	خلق
۵	بخش دوم: ویژگی‌های نوعی احساسات
۵	ناپایداری
۶	شدت
۶	عام و خاص بودن
۷	عقلانی و غیرعقلانی بودن
۷	اجتماعی بودن
۷	نمودپذیری
۷	انواع احساسات
۹	بخش سوم: احساسات و رشته‌های گوناگون
۹	فلسفه و احساسات
۱۴	تاریخ و احساسات
۱۸	روان‌شناسی و احساسات

۲۰	روان‌کاوی و احساسات
۲۲	سایر علوم و احساسات

۲۵	فصل دوم: شکل‌گیری جامعه‌شناسی احساسات
۲۵	شکل‌گیری جامعه‌شناسی احساسات
۲۶	تعریف احساسات در جامعه‌شناسی
۲۸	ابعاد اجتماعی احساسات
۲۹	دوگانگی‌ها در مطالعه جامعه‌شناختی احساسات
۲۹	تحلیل خرد در مقابل تحلیل کلان
۳۱	روش‌های علمی در مقابل روش‌های کیفی
۳۱	اثبات‌گرایی در مقابل ضد اثبات‌گرایی
۳۲	ذاتی یا ایدئولوژیک‌بودن احساسات
۳۳	زنانه یا مردانه‌بودن احساسات
۳۳	طبقه‌بندی احساسات در جامعه‌شناسی

۳۷	فصل سوم: نظریه‌های جامعه‌شناسی احساسات
۳۷	بخش اول: نظریه‌پردازان کلاسیک جامعه‌شناسی احساسات
۳۷	کارل مارکس (۱۸۱۸-۱۸۸۳)
۳۹	ماکس وبر (۱۸۶۴-۱۹۲۰)
۴۰	جورج زیمل (۱۸۵۸-۱۹۱۸)
۴۴	امیل دورکیم (۱۸۵۸-۱۹۱۷)
۴۶	بخش دوم: نظریه‌های معاصر جامعه‌شناسی احساسات
۴۶	نظریه‌های اثبات‌گرایی
۴۷	نظریه‌های برساخت‌گرایی اجتماعی
۴۷	نظریه‌های تلفیقی

۴۹	فصل چهارم: نظریه‌های اثبات‌گرایی
۴۹	تئودور کمبر
۵۴	احساسات اولیه و ثانویه
۵۴	احساس گناه
۵۵	احساس غرور
۵۶	احساس شرم
۵۶	نقد و بررسی
۵۷	رنالد کالینز
۵۷	انرژی احساسی

۵۸	اندازه‌گیری انرژی احساسی.....
۵۸	انرژی احساسی به مثابه عاملی برای ایجاد تغییر.....
۶۱	انرژی احساسی به مثابه عاملی در خلق هویت جمعی.....
۶۱	گفتگو به مثابه عاملی برای ایجاد انرژی احساسی.....
۶۴	سایر کاربردهای انرژی احساسی.....
۶۴	نقد و بررسی.....
۶۷	فصل پنجم: نظریه‌های برساخت‌گرایی اجتماعی.....
۶۷	سوزان شات.....
۶۸	احساسات مبتنی بر نقش‌پذیری و کنترل اجتماعی.....
۶۹	احساسات نقش‌پذیری بازاندیشانه.....
۷۱	احساسات نقش‌پذیری همدلانه.....
۷۱	احساسات نقش‌پذیری کنترل اجتماعی.....
۷۲	نقد و بررسی.....
۷۳	آرلی هوشیلد.....
۷۵	تکنیک‌های کار احساسی.....
۷۵	انواع کار احساسی.....
۷۶	قواعد احساسات.....
۷۸	قواعد احساسات و ایدئولوژی.....
۷۹	کالا گونه‌شدن احساسات.....
۸۱	میراث هوشیلد.....
۸۲	نقد و بررسی.....
۸۵	فصل ششم: نظریه‌های تلفیقی و متأخر جامعه‌شناسی احساسات.....
۸۵	جان‌اتان ترنر.....
۸۶	فرایند شکل‌گیری انتظارات.....
۸۸	تقابل انتظارات و تجربه‌ها در شکل‌گیری احساسات.....
۹۰	انواع احساسات در برانگیختگی احساسی.....
۹۲	قضایای بنیادین نظریه ترنر.....
۹۴	نقد و بررسی.....
۹۵	رویکرد پدیدارشناسی در جامعه‌شناسی احساسات.....
۹۵	رویکرد روش‌شناسی مردم‌نگارانه در جامعه‌شناسی احساسات.....
۹۹	فصل هفتم: فرهنگ و احساسات.....
۱۰۰	انسان‌شناسی احساسات.....

فرهنگ و شخصیت.....	۱۰۰
آیین و احساسات.....	۱۰۱
فرهنگ احساسی.....	۱۰۳
واژگان احساسی.....	۱۰۳
عقاید احساسی.....	۱۰۴
حال و هوای احساسی.....	۱۰۵
مفهوم حال و هوا.....	۱۰۷
انواع حال و هواهای احساسی.....	۱۰۸

فصل هشتم: دین و احساسات.....	۱۱۳
جامعه‌شناسی احساس دینی.....	۱۱۵
پویاها: حساس دینی: ارتباطات فرد، جامعه و نمادهای دینی.....	۱۱۵
نمادهای دینی.....	۱۱۵
ابژه‌سازی و سوژه‌سازی.....	۱۱۶
تقدس‌بخشی و حکم‌دین.....	۱۱۶
درون‌ریزی و برون‌ریزی.....	۱۱۷
بازخوردهای دیالکتیکی در رژیم احساسی متعالی.....	۱۱۷
بازخوردهای دیالکتیکی در رژیم احساسی نامتعالی.....	۱۱۸

فصل نهم: فضای مجازی و احساسات.....	۱۲۱
احساسات فردی در فضای مجازی.....	۱۲۲
فرد به مثابه مصرف‌کننده.....	۱۲۲
فرد به مثابه کنشگر.....	۱۲۳
انواع احساسات فردی در فضای مجازی.....	۱۲۴
احساسات جمعی در فضای مجازی.....	۱۲۶
احساسات جمعی و بدیده‌پاشایی.....	۱۲۷

فصل دهم: فیلم و احساسات.....	۱۳۱
فیلم و مخاطب.....	۱۳۲
پدن، احساس و سینما.....	۱۳۴
تعیینات اجتماعی و احساسات تماشاگران.....	۱۳۵
تفاوت احساسات در سینما و دنیای واقعی.....	۱۳۶
نمونه موردی: قیصر.....	۱۳۸

فصل یازدهم: سایر کاربردها.....	۱۴۱
احساسات و پزشکی.....	۱۴۱

۱۴۳.....	احساسات و رفتار ترافیکی در ایران.....
۱۴۴.....	سطح کلان.....
۱۴۴.....	سطح خرد.....
۱۴۶.....	فعالیت‌های تمرینی.....
۱۴۶۱.....	فعالیت.....
۱۴۶.....	فعالیت ۲.....
۱۴۹.....	کلید واژه‌های جامعه شناسی احساسات.....
۱۵۳.....	منابع.....

دیباچه

وقتی به دنیا می‌آییم صدای گریه ما به هوا می‌رود و زمانی که می‌میریم، برای ما گریه می‌کنند. در فاصله این دو گریه، از رهی از احساسات را در طول زندگی تجربه می‌کنیم. در دوران کودکی در آغوش مادر و پدر، نسبت با احساس می‌کنیم. در روزهای مدرسه، شادی و غم در فضای کلاس وجود دارد و حس رقابت و مهر با همکلاسی‌ها، در وجود ما به جریان می‌افتد. برای قبولی در امتحانات و کنکور نگران شده؛ پس عاشق می‌شویم و زندگی مشترک تشکیل می‌دهیم. بچه‌های خود را دوست داریم و به دلیل رشد و بزرگسالی آنها احساس غرور می‌کنیم و گاهی از رفتارشان شرمگین می‌شویم. نشستن نوه‌هایمان بر زانن، ما را مسرور و غم از دست دادن پدر، مادر، همسر و دوستان، ما را در دریای طوفان زده غم می‌زنند. علاوه بر کل جریان حیات، هر موقعیت زندگی روزمره ما نیز به احساسات گره خورده است. ما با دوستان خود درد دل می‌کنیم. در هنگام رانندگی، خشم و تعجیل، احساسات معمول ما هستند. در محیط کار، پشت میز می‌نشینیم با همکارمان دغدغه‌های شغلی را به دل نگرانی‌هایمان پیوند می‌زنیم. خلاصه احساسات ما به همه این موقعیت‌ها گره خورده است؛ از این‌رو، به نظر می‌رسد احساسات، جزئی ناپذیر از کل جریان حیات و موقعیت‌های زندگی روزمره هستند و گویی تجربه انسان بودن، تجربه احساسی ملازم است. گره خوردن تجربیات زندگی و تجربیات احساسی از دو منظر اهمیت می‌یابد. یک‌سو، این تجربه‌های احساسی از دیرباز، وجه مرموز و ناشناخته ما را به عنوان انسان تشکیل داده‌اند. ما به‌طور نوعی دچار حالت‌های احساسی و هیجانی می‌شویم، بدون اینکه متوجه باشیم چه اتفاقی در درونمان در حال رخ دادن است. از سوی دیگر، در بسیاری از مواقع این ما نیستیم که این حالت‌ها را به وجود می‌آوریم؛ بلکه تنها در معرض تجربه آنها قرار می‌گیریم؛ بنابراین به همین دلیل، تلاش برای شناخت این جنبه اسرارآمیز انسان، همواره جزء دغدغه‌های بنیادین بوده است؛ از این‌رو، مطالعه احساسات، وجه مهمی از مطالعه انسان خواهد بود.

جامعه‌شناسان همواره در تبیین و تفسیر پدیده‌های اجتماعی از عقل‌گرایی یونانیان و تجربه‌گرایی برخی فیلسوفان مدرن بهره گرفته‌اند. متأثر از این دو جریان، عده‌ای معتقدند انسان به‌عنوان موجود

اجتماعی، زیاده‌خواه است، تعینات ساختاری او را محاط کرده‌اند و واقعیت اجتماعی، طبقه و ساختار قدرت، وی را کنترل می‌کنند. بدون شک احساسات این انسان مقهور ساختار، امور جانی و کم‌اهمیتی تصور می‌شدند که تنها در جهان روان و فردی تأثیر داشتند؛ اما به‌مرور، این انسان پوزیتویستی، مخالفان خود را تولید کرد. عده‌ای با عقیده‌ای ناظر بر اختیار انسان، بر ماهیت فعال، خلاق و مناسب کنشگران در جریان کنش متقابل تأکید کردند. این چرخش، ذهنیت کنشگران را در بر ساخت واقعیت اجتماعی مینا قرار می‌داد؛ بنابراین احساسات نیز نه به‌عنوان امری دست دوم؛ به‌عنوان بخش مهمی از وجود انسان، ارزش مطالعاتی پیدا کردند. ارزش انسان احساسی، سنت پوزیتویستی را نیز به تمکین مجبور کرد؛ از این‌رو، احساسات که پیش از این، پدیده‌های روان‌شناختی یا فیزیولوژیکی محسوب می‌شدند، که باید در رشته‌هایی مثل روان‌شناسی و فیزیولوژی مطالعه شوند، اینک به اردوگاه مطالعاتی جاه‌شناختی وارد شدند. بدین ترتیب، احساسات از دهه ۱۹۷۰ به بعد، به ابژه مطالعاتی بدل شدند و جامعه‌شناسی احساسات متولد شد.

سنت جامعه‌شناسی در ایران سنتی پوزیتویستی است که مطالعه احساسات را به رشته روان‌شناسی محول می‌کند؛ در نتیجه از نوع «احساس‌گریزی» در جامعه‌شناسی ایران می‌توان سخن گفت. هرچند مطالعات پوزیتویستی چندی در ایران انجام شده است که در آنها برخی از وجوه احساسات از منظر جامعه‌شناختی بررسی شده است؛ این مطالعات به‌صورت پراکنده و گزینشی به انسان احساسی و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند توجه نشان داده‌اند؛ با وجود این، با رشد تحقیقات کیفی در ایران، یعنی انتشار کتب، مقالات و پایان‌نامه‌ها، نیز ارائه یافته‌های درسی روش‌شناسی کیفی، پدیده «چرخش کیفی» در جامعه‌شناسی ایران در حال رخداد است. در این مطالعات، احساسات، جزئی از رویه معنادهی به پدیده‌های انسانی قلمداد می‌شوند؛ از این‌رو احساسات، بیش از پیش اهمیت یافته‌اند؛ اما هنوز ابژه محض مطالعات اجتماعی نیستند. این مهم، امروزه به‌ویژه در دهه ۱۳۹۰، لزوم بررسی متمرکز احساسات را در هر دو سنت پوزیتویستی و تفسیری طلب می‌کند. به‌ویژه حوزه «جامعه‌شناسی احساسات» که خلأ آن در میدان علمی احساس می‌شود، تا جایی که تأکید کتابی با این عنوان وجود نداشته است.

لزوم مطالعه احساسات از منظر جامعه‌شناختی، بنیاد خود را از شکل‌بندی منحصر به فرد جامعه ایران می‌گیرد. جامعه ایران در حالی از تقلیل‌یافتگی مطلق به تقابل سنت و مدرنیته دایره شده است که وجه احساس‌مند خود را همچنان حفظ کرده است. برگزاری مناسک دینی، کنش‌های جمعی احساسی در انتخابات و رویدادهای ورزشی، کنش‌های احساسی در زندگی روزمره همچون رانندگی، عشق‌های سریع‌السیر، فوران‌های هیجانی در فضای مجازی و غیره همگی مثال‌هایی هستند که نشان می‌دهند در کالبد جامعه ایران، احساسات همچنان باقوت در جریان هستند. بدین‌قرار، مطالعه جامعه‌شناختی احساسات اهمیت دوچندانی می‌یابد.

کتاب حاضر برای پاسخ به دغدغه‌های نظری گفتمان جامعه‌شناسی و نیازهای عملی آن تدوین شده است. هرچند براساس نظر یکی از داوران محترم کتاب، عنوان «جامعه‌شناسی عواطف»، عنوان دقیق‌تری برای این حوزه از جامعه‌شناسی است؛ برخی دیگر با ترجیح «جامعه‌شناسی احساسات» این

نظر را رد می‌کنند. نویسندگان این کتاب ضمن احترام به نظر داور با توجه به ابهام‌های موجود ترجیح داده‌اند از عنوان «جامعه‌شناسی احساسات» استفاده و این کتاب را در پازده فصل تنظیم کنند. برخی از مطالب فصول چهار، پنج و شش از پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد نویسنده اول اقتباس شده‌اند و سایر مطالب برای نخستین بار به انتشار درمی‌آیند.

فصل اول، مفاهیم اولیه احساسی را تعریف و تمایزهای آنها را آشکار می‌کند. در این فصل، علاوه بر آنکه ویژگی‌های احساسات برشمرده می‌شوند، دسته‌بندی‌هایی از احساسات نیز ارائه و درنهایت، جایگاه احساسات در فلسفه، تاریخ، روان‌شناسی و روان‌کاوی مرور می‌شود. در فصل دوم، احساسات در جامعه‌شناسی و ابعاد اجتماعی آنها تعریف می‌شوند. دوگانگی‌های مهمی که در جامعه‌شناسی احساسات مطرح شده‌اند نیز در این فصل تشریح خواهند شد. فصل سوم به بررسی نظریه‌های جامعه‌شناسی احساسات اختصاص یافته است. این نظریه‌ها با مباحث جامعه‌شناسان کلاسیک مانند مارکس، وبر، زیمل و دورکیم درباره احساسات آغاز و به معرفی نظریه‌های معاصر جامعه‌شناسی احساسات ختم می‌شوند. در فصول چهارم، پنجم و ششم، نظریه‌های تئودور کمپر، رندال کالینز، سوزان شات، آری هوفستید و جان‌اتان ترنر به‌عنوان کسانی مطالعه می‌شوند که به‌طور اختصاصی، جامعه‌شناس احساسات را حساب می‌آیند. فصل هفتم، رابطه فرهنگ و احساسات را از سه وجه انسان‌شناسی، فرهنگ احساسات و احساس و هوای احساسی مدنظر قرار خواهد داد. محتوای فصل هشتم مشتمل بر ارتباط دین و احساسات است. در این فصل، نظریه جامعه‌شناسی احساس دینی به‌شکل نسبتاً مبسوطی بررسی می‌شود. با توجه به اهمیت فضای مجازی، در فصل نهم به ارتباط این ساحت با احساسات کاربران توجه می‌شود. فصل دهم، به‌کوشش به رابطه جهان فیلم و جایگاه احساسات تماشاگران در آن گریزی نظری بزند. فصل آخر، یعنی فصل یازدهم، چند کاربرد احساسات را در تحلیل کنش‌های افراد مدنظر قرار خواهد داد. امید است محتوای این کتاب، به رونق جامعه‌شناسی احساسات در ایران یاری رساند. ضمن آنکه، ایرادات و واقتضای نیز در کتاب وجود دارد که تذکر دانشجویان، متخصصان و خوانندگان محترم، محتوای آن را غنی‌تر خواهد کرد.

مسعود کیاپور، احسان آقابابایی

بهار ۱۳۹۶